

TÜRK YURDU

32

CİLT 10: NİSAN 1990 KDV DAHİL 4000 TL.

Edebiyatımızda Ramazan

Bir toplumun dînî, sosyal ve rûhî hayatının, kısaca çeşitli inanç, gelenek, sevinç ve üzüntülerinin dînî, ictimâî vs. eserlere olduğu kadar edebî türden eserlere yansması da tabiidir. Bu itibarla nesir, nazım her türlü sözlü ve yazılı eserlerimizde devrinin, bilhassa ortak fikir ve duygularını yansıtan hususlar, izler sanıldığından çok daha fazladır. Bir misâl olarak ramazan konusunu ele alabiliriz. Ramazan veya oruç, dînî bir mevzu olarak işlendiği kadar sosyal ve edebî bir mevzu olarak da yüzyıllar boyunca edebî eserlerimizde, şiir dünyamızda işlenegelmiştir. Böylece kendi nev'inde pek çok başarılı örnekler teşekkül etmiştir. Bazı özellikleri dikkate alarak ramazanla ilgili eserleri:

- 1- Dînî,
- 2-Tasavvufî,
- 3- Edebî

mahiyetteki eserler olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür. Mamafih her zaman bir eser, tamamen belli bir gruba girmeyebilir. Hem dînî hem tasavvufî veya hem edebî hem tasavvufî hususiyetleri hâiz örnekler de az değildir. Başka bir tasnifle ramazanla alâkalı eserleri, daha doğrusu şiirleri:

- 1- Ramazaniyeler,
- 2- Ramazan ilâhîleri,
- 3- Ramazan manileri,
- 4- Ramazanla ilgili gazel, rubaî, koşma vs. gibi muhtelif türden şiirler olmak üzere dört veya daha fazla bölümde sınıflandırabiliriz.

Bunlardan dînî mahiyetteki ramazanla ilgili şiirler için, na'ıtları ve manzum Mesnevî tercümesiyle meşhur olan Süleyman Nahîfî (öl. 1738)nin, *Fazilet-i Savm* yani orucun fazileti adlı ve ikiyüz elliüç beyitli mesnevisini misâl verebiliriz.

Rûkn-i İslâmın biri ey nîk-nâm
Oldu rûkn-i rûze-i şeh-r-i siyâm

“Ey iyi kimse, İslâmın şartlarından, esaslarından biri de ramazan orucudur” mânâsındaki beyitle başlanan bu mesnevîde: Orucun özellikleri, faydaları, farz ve sünnetleri, niyet edilmesi, fitır sadakası vs. anlatılmıştır. Bu tür ve benzeri mustakil man-

Prof. Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU

Marmara Üniversitesi Fen.Ed.Fak.
Türk Dili Ed. Bölümü

Ramazan manileri ise bilindiği ve hâlen bazı yörelerde devam ettiği üzere Ramazan'da sahura kaldırmak için davul çalınarak okunan manilerdir. Eskiden bu işi mahalle bekçileri yaparmış. daha doğrusu davulcu davulunu çalar; bekçi de Ramazan'ın ilk gününden bayram sonuna kadar sistemli bir şekilde belirli konularda mani yahut mani katarları okurmuş.

zumelerin dışında, bir bölüm olarak oruca temas edilen diğer çeşitli dînî eserler de belki sayılmayacak kadar çoktur. Meselâ: Onbeşinci yüzyılda yaşayan bir Sultan İkinci Murad devri mesnevî şairlerinden Balıkesirli Devletoğlu Yusuf'un, manzum **Kitabü'l Beyan** (Vikaye Tercümesi)nin dördüncü bâbı, takrîben ikiyüz beyittir. Yine aynı devirde yaşayan Mehmed Hatiboğlu'nun, **Bahrü'l-Hakayık** (Hakikatlar Denizi) adlı mesnevîsinin ikinci bölümü oruçla ilgilidir. Fatih devri şairlerinden ve Âşık mahlasıyla şiirleri bulunan İbrahim Tennûrî'nin tasavvufî mahiyetteki **Gülzâr-ı Mânevî** adlı mesnevîsinin **Beyân-ı savm-ı mânevî** (mânevî oruç hakkında) başlığı altındaki kısım, yaklaşık yüz beyit civarındadır. Ahlâkî öğüt türünden olan şiirler için Nâbî (Öl. 1712)nin, oğlu Ebu'l-Hayr Mehmed için yazdığı **Hayriyye** adlı mesnevîsinin oruçla ilgili bölümünü hatırlayabiliriz. Bazı beyitleri şöyledir:

Ey bihîn meyve-i bâğ-ı pederi
Sadef-i bahr-i hayâtın güheri

Bî-maraz tâ ola cisminde tüvan
Eyleme fevt-i siyâm-ı ramazan

Savmdır kullarına lûtf-ı Hudâ
Sayma bizzat eder Allâh cezâ

Savm bir mâide-i rahmettir
Nûrdan sâime bir hil'attır

Nefes-i sâim için dedi Resûl
Miskten pîş-i Hudâ'da makbûl

Ne saâdet olasin leb-beste
Olasın dağdağdan vâreste

Edebiyat, kültür ve sosyal tarihimiz açısından ramazanla ilgili asıl önemli eserler, ikinci tasnifte zikrettiğimiz ramazaniyeler, ramazan ilâhîleri, ramazan manileri ve diğer bu konuyla alakalı muhtelif şiirlerdir. Bunlardan ramazaniyeler, ramazan dolayısıyla şairin, padişaha, vezirlere veya devrin meşhur, büyük kişilerine yahut dostlarına yazdığı çok kere kasîde tarzındaki şiirlerdir. Daha doğrusu kasîdelerin nesb denilen giriş kısımlarında ramazan konu edilir. Müteakıp beyitlerde kasîdenin ithaf edildiği kişi öğülür. Ramazan dolayısıyla ve onu tebrik ve hayırlama sadedinde yazılan bu tür kasîdelerden Sümbülzade Vehbî'nin, Enderunlu Fazıl'ın, Sürûrî'nin, ve Enderunlu Vâsîf'ın ramazaniyeleri yanında, Sâbit ve Nedim'in ramazaniyeleri nevînin en meşhurlarındandır.

Bağteten sâbit olup gurre firâşında imam
Hâb içinde yatmış iken etti terâvîhe kıyam

Yani "ramazanın birinci günü birden kesinleşsince imam uyumak için yatağa yatmışken teravih namazına kalktı" beyitiyle başlayan Nedim'in kırkûç beyitli bu ramazaniyesi, Sadr'ı-a'zam Damad İbrahim Paşa için yazılmıştır.

Diğer bir grup olarak ele aldığımız ramazaniye veya ramazan ilâhîleri de bir haylidir. Bunların bir kısmı bestelenmiştir. Bu tür örnekler, daha çok teke veya tasavvuf edebiyatı şairlerine aittir. Türk kültür ve edebiyatının, bilhassa şerh edebiyatı yönünden en başta gelen isimlerinden biri olan Bursalı İsmail Hakkı (öl.1725)nin ramazaniyesi şöyledir:

Sâye saldı ehl-i îman üstüne
Hamdülillâh geldi mâh-ı ramazan
Doğdu ol nûr ehl-i irfân üstüne
Hamdülillâh geldi mâh-ı ramazan

Bağlayıp şeytânı bende vurdular
Cümleten ağyâr-ı Hakk'ı sürdüler
Ehl-i Hakk ol ayda Hakk'ı gördüler
Hamdülillâh geldi mâh-ı ramazan

Ehl-i cürmün Hak gözü yaşın siler
Ağlayanlar şâd olur dâim güler
Serbet-i gufrân içerler âsiler
Hamdülillâh geldi mâh-ı ramazan

Kıl terâvîhi safâlar bulagör
Et tesâbîhi vefâlar bulagör
Zikr ü tâat nûru ile dolagör
Hamdülillâh geldi mâh-ı ramazan

Kalbi jeng-i mâsivâdan eyle ağ
Bu vücûdun zenbin andan kıl ferağ
Hakkıyâ-nûr-ı Hudâ'dan yak چراغ
Hamdülillâh geldi mâh-ı ramazan

Bu örnek, ramazanın gelişi dolayısıyla yazılmıştır. Bir de ramazanın onbeşinden sonra okunan el-vedâ ilâhîleri bulunmaktadır. Aziz Mahmud'un şeyhi olan Üftâde (1489-1580) hazretlerinin ramazaniyesi bu türdendir:

Ey dostlarım ağlaşalım
Oruç ayı gitti yine
Hasret ile inleşelim
Oruç ayı gitti yine

Bir nûr idi Hak'tan gelip
Yere göğe nûru dolup
Sâdıkların elin alıp
Oruç ayı gitti yine

Zâlimlerin yollarını
Kesmiş idi ellerini
Yıkılmış idi illerini
Oruç ayı gitti yine

Üftâde'yi şâd eyleyen
Mü'minleri yâd eyleyen
Kaygıdan âzâd eyleyen
Oruç ayı gitti yine

Ramazan manileri ise bilindiği ve hâlen bazı yörelerde devam ettiği üzere ramazanda sahura kaldırmak için davul çalınarak okunan manilerdir. Eskiden bu işi mahalle bekçileri yaparmış. Daha doğrusu davulcu davulunu çalar; bekçi de ramazanın ilk gününden bayram sonuna kadar sistemli bir şekilde ve belirli konularda mani yahut mani katarları okumuş. Reçeller, iftar, camiler, gül vasfı, bül-bül, atasözü, meşhurlar, meyveler, kütüphaneler, yahılar, Kızkulesi, züğürtlük, baklava, kuşlar, âşıklar vs. fasıllar gibi yüzden ziyade mevzu tesbit edilebilmektedir.

Nûr-ı Hudâ dehre dolsun
Şehr-i rahmet sâye salsın
Ağlarım şehr-i siyam
Cümleye mübârek olsun

Bu gece ayın evveli
Açıldı İslâmın gülü
Geldi mübârek ramazan
Mesrûr etti can u dili

Geldi bu mâhımız kutlu
Teşrîfi şekerden tatlı
Nice canlar erişmedi
Eren canlara ne mutlu

Âlem bu gece nûr oldu
Kalbimize sürûr oldu
Ey benim ağam efendim
Kalkın vakti sahûr oldu

örnekleri ramazanın ilk gününde okunan manilerdendir.

Bir de ramazan ilhâmı ile yazılmış gazeller veya değişik nazım türlerinden şiirler vardır. Bunlar, ramazanla ilgili motifleri ihtiva etmekle beraber tamamen edebî ve farklı mahiyettedirler: Zâtî (1471-1547)'nin gazeli ve Mehmed Âkif merhumun duası bu nevidendir denebilir:

Sâkî ramazan geldi yine aldı ayağım
Mâlûm değil bayrama dek sağ olacağım

Can nakdini çaldıracağım andı meğer yâr
Yüzüm kızıban çınladı def gibi kulağım

Gün gibi ayân edeli mihrim sana ey mâh
Odlara yakıptır beni sînemdeki dağım

Yâ Rab şu muazzam ramazan hürmetine
Kaldır aradan vahdete hâil ne ise
Yâ Rab şu asırlarca süren tefrikadan
Artık ezilip düşmesin ümmet ye'se

Ramazanla ilgili şiirlerin yazılmasına günümüzde de devam edilmektedir. Merhum Kemâl Edib Kürkçüoğlu (öl.1978)'nin "bu gece" redifli şiirini misâl verebiliriz:

İndi Peygambere Kur'an bu gece
Geldi gökten yere bürhan bu gece

Rabbimin rahmeti kaplar kevnî
Nûr eder nârını nîran bu gece

Tevbekârân-ı perîşan-hâle
Verilir müjde-i gufran bu gece

Veyl küffâr-ı dalâletkâra
Şâd olur zümre-i îman bu gece

Arınıp çirk-i behîmiyyetten
Buldu mânâsını insan bu gece